

Den inom filosofin allt oftare förekommande termen «den teologiska vändningen» har minst två denotationer. Dels refererar den till en specifik utveckling inom den franska fenomenologin under de senaste trettio åren, dels till den vidare trend som visar på ett allt flitigare intresse för teologiska teman hos en avsevärd rad av samtidens ledande filosofer. För den som vill förkovra sig i dessa olika aspekter av den teologiska vändningen föreligger sedan ett drygt år tillbaka två verk att rekommendera, utgivna i skriftserien «Perspectives in Continental Philosophy» vid Fordham University Press. Bakom skriftserien står John Caputo, som under senare år gjort sig ett namn inte minst genom de uppmärksammade Religion and Postmodernity konferenserna vid Villanova University.

Den första boken, *Phenomenology and the «Theological Turn»*, utgör en översättning av två mycket uppmärksammade verk i den franska fenomenologiska debatten, Dominique Janicauds *Le tournant Théologique de la phénoménologie française* från 1991 och antologin *Phénoménologie et théologie* från 1992, där bland andra Paul Ricœur och Jean-Luc Marion medverkar. Dessa två verk ger en mycket god bild av de olika positionerna i den aktuella debatten. Å ena sidan har vi Janicauds kritiska invändning mot fenomenologins successiva teologisering; en fenomenologi trogen sitt ursprungliga program kan inte tillåta sig sådana transcendenta eller metafysiska utsvävningar. Å andra sidan har vi den röst som just ifrågasätter huruvida det är konstruktivt att dogmatiskt följa det program Husserl en gång formulerade; varför låta Husserls mycket tidstypiska avgränsningar av fenomenologin — vilka utesluter många av de fenomen som är av intresse ur ett teologiskt perspektiv — få råda för evigt?

Den andra boken, *Flight of the Gods*, belyser den teologiska vändningen i den mer vida betydelsen. Till de platser där det filosofiska intresset för teologiska frågeställningar varit mycket tydligt under senare år hör Beneluxländerna. Inte minst har Amsterdamfilosofen Hent de Vries bidragit till denna utveckling genom sitt uppmärksammade verk *Philosophy and the Turn to Religion* från 1999. Även *Flight of the Gods* utgör sålunda en översättning, i det här fallet av en rad artiklar författade av framstående filosofer från Belgien och Nederländerna. Det övergripande temat är den starka affinitet som föreligger mellan den typ av postmodern filosofi som idag söker sig tillbaka till teologiska rötter och den negativa teologiska traditionen. I båda fallen har vi ytterst att göra med en skepsis mot människans förmåga att på ett uttömmande sätt fånga verkligheten i sina begrepp. Men detta är inte vägs ände. När man erkänt den radikala ändlighet som är människans lott, då och först då kan man börja

utforska andra vägar — bortom begrepp och vetande — för att sträcka sig mot det transcendenta.

Jayne Svenungsson

Serene Jones: *Feminist Theory and Christian Theology; Cartographies of Grace. Guides to Theological Inquiry*. 214 sid. Fortress Press, Minneapolis 2000.

Feminism har blivit ett modeord i svensk offentlig debatt, dock sällan begrundad som den utmaning det faktiskt innebär att ifrågasätta rådande könsordning. Med kristen teologi förhåller det sig delvis annorlunda. Teologiska grundbegrepp som synd och försoning hör inte till modetermerna på kultursidorna, utan betraktas snarare som museala föremål, värda respekt som sådana, men knappast värda en reell innehållsdiskussion. Konsekvensen blir att teologin går ett öde till möte ganska likartat det som drabbar feminismen. De utmaningar kristen teologi potentiellt innebär mot det mänskliga livet på jorden försjunkar i glömska.

Mot bakgrund av dessa iakttagelser framstår feministisk teologi som ett förvånande och i högsta grad inopportunt tidsfenomen, långt ifrån niddbilden av en tidsbunden teologisk dagslända. Feministiska teologer stannar sällan vid en politiskt korrekt jämställdhetspolitik, utan borrar på djupet i teoretiskt svåra frågor om könade maktmekanismer i kyrka och samhälle. Men feministiska teologer lämnar inte heller de teologiska grundfrågorna därhän. Ständigt brottas de med frågor om hur kvinnor kan erfara befrielse och finna styrka genom kristna traditioner som samtidigt är genomsyrade av patriarkala antaganden och praktiker. Vari ligger de befriande stråken? Kan kristen teologi befrias från sitt patriarkala arv och hur ska det i så fall gå till?

Serene Jones bok om feministisk teori och kristen teologi är ett exempel på den typ av feministisk teologi jag talar om. Jones är biträdande professor i systematisk teologi vid Yale Divinity School och har specialiserat sig på Calvins teologi, exempelvis genom boken *Calvin and the Rhetoric of Piety* (1995). I *Feminist Theory and Christian Theology* ger hon sig med feministisk teori som arbetsredskap i kast med centrala teman i kristen teologi, som rättfärdiggörelse och helgelse, synd och ecklesiologi.

Till det sympatiska med boken hör de pedagogiska greppen. Jones skriver inifrån en kristen tradition för att bidra till den kyrkliga självreflektionen och hon gör det med hjälp av erfarenheter från både akademi och kyrka. I de teoretiska utläggningarna tar hon hjälp av de diskussioner hon som lärare i feministisk teori fört med sina studenter. Hela framställningen är

också förankrad i «the Tuesday-night Women's group», som möts månatligen i den lokala kyrkans församlingshem. Gruppen är fiktiv, säger Jones inledningsvis, men det glömmes man i läsningen. De personer och de erfarenheter Jones berättar är trovärdigt framställda och även om inte varje person finns i verkligheten förefaller karaktärerna rotade i en mångårig erfarenhet av kyrkligt kvinnoarbete.

Jones tänker sig det mänskliga livet som ett drama, där det finns ett manuskript och en roll som människan är lämnad att själv gestalta. Dogmerna kan förstås som en uppsättning regianvisningar som både pekar ut möjligheter och sätter gränser för det kristna livets rollgestaltningar (s. 20). Med en annan metafor kan dogmerna ses som landskap, bebodda av troende. Feministisk teologi blir med samma metafor, som också undertiteln antyder, en ny karta över terrängen, som visar nya perspektiv och markerar nya stigar och på så sätt kan öppna nya generationers ögon för nådens verkan.

Jones väljer i detta syfte tre områden av feministisk teori, nämligen teorier om kön, teorier om förtryck och teorier om gemenskap. De tre valda områdena av feministisk teori relaterar Jones i sin tur till teologiska grundteman i de reformatoriska traditionerna. Teorierna om kön och om «kvinnors natur» relateras till teologiska teman om rättfärdiggörelse och helgelse. Teorierna om förtryck relateras till teologiska förståelser av synd. Teorierna om gemenskap relateras till ecklesiologiska teman.

Det metodiska greppet blir särskilt spännande i de inledande kapitlen. Sammanfattningen av den feministiska diskussionen om «kvinnan» ger en överblick över en lång och komplicerad polarisering mellan «essentialism» och «konstruktivism». För den som är obekant med debatten blir Jones sammanfattning en god introduktion. Det riktigt intressanta kommer emellertid när hon drar egna slutsatser, som hon sedan relaterar till en kristet reformatorisk förståelse av rättfärdiggörelse och helgelse.

Karakteristiskt för Jones är ett ständigt val av en medelväg. I detta fall betyder det valet av en «strategisk essentialism», som förmår integrera behovet av ett tydligt kvinnligt subjekt som kan utmana rådande könsordning, med behovet av att erkänna mångfalden i kvinnors olika erfarenheter. Med denna grundsyn ger sig Jones in i den kristna antropologin och den reformatoriska diskussionen om människan och Gud. Hon ansluter sig till den feministiska kritik som allt sedan 70-talet pekat på att kvinnors problem snarare handlar om avsaknad av tydlig identitet, snarare än om högmod och självförhärligande.

Problemet med den reformatoriska teologin för kvinnor i vår tid, menar Jones, är att den inte tillhandahåller en historia som initierar kvinnor i nåden.

Detta beror på att teologin valt det manliga perspektivet i könsordningen och börjat med domen, för att därefter berätta om nåden, medan kvinnor skulle vara mer betjänta av det omvända perspektivet, som börjar med Guds önskan om ett jag förankrat i nåden (63).

Startpunkten för diskussionen om relationen mellan feministiska teorier om förtryck och kristna teologier om synd tar Jones i Iris Youngs schema över könsförtryckets fem ansikten; utnyttjandet, marginaliseringen, maktlösheten, den kulturella imperialismen och våldet. Hon väljer otroheten (unfaithfulness), som rotmetafor för diskussionen och menar att kvinnan i helgelsen blir insvept i nåden så att hennes jag förmår hänga samman, på trots mot förtryckets mekanismer. Genom rättfärdiggörelsen förnyas hon och rustas för ett liv i relation till andra. När trohet beskrivs i dessa termer, menar Jones, får vi en glimt av «what it might mean, in faith, to be both enveloped in a grace that defines and invited into relation by a grace that forgives». (112).

I diskussionen om gemenskap refererar Jones den feministiska debatten om liberalism och kommunitarism. Även här söker hon en «tredje väg» som håller samman behovet av en avgränsad gemenskap präglad av normativa principer med en öppenhet för självkritik och förvandling.

Sammantaget framstår Jones bok som ett exempel på hur feministiska teologer i växande utsträckning tar steget vidare från kritik till konstruktion och ger sig i närkamp med traditionens fäder för att skilja användbart från oanvändbart, förtryckande från befriande. Man behöver inte dela alla hennes slutsatser för att uppskatta de kreativa infallsvinklarna. Som kurslitteratur erbjuder boken en god introduktion till aktuellt feministiskt teologiskt tänkande. Den utförliga notapparaten är en skatt för den som vill se närmare på något av de vida geografiska områden Jones försöker kartlägga på nytt.

De problem jag ser har att göra med en viss ludlighet i Jones tänkande om kartan och geografin och vad feministisk teologi egentligen gör anspråk på att förändra. Frågan är om Jones inte i högre grad skulle vara tvungen att ifrågasätta sina kunskapsteoretiska förutsättningar om hon erkände de maktkonflikter som är inbyggda i det feministiska projektet. Jones är tydlig med att hon gör sanningsanspråk, samtidigt som hon inte egentligen diskuterar vilken grund hon har för dessa anspråk. Hon menar exempelvis att kvinnor behöver utveckla kollektiva ideal av «emancipated subjectivity» (s. 60), som hjälper dem att bli synliga och tydliga i sina behov. Teologiskt beskriver hon detta som «eskatologisk essentialism» (s 54), vilket hon förklarar som en position i spänning mellan ett givet innehåll och en mänsklig begränsning i att nå kunskap om detta innehåll.

«Kvinnors fulla människoblivande» som kriterium för feministisk teologi är en gammal tanke, som dock rymmer en inbyggd fråga om vem och vad som avgör innehållet i detta människoblivande. Här ställs relationen mellan makt och kunskap på sin spets. Min fråga till Jones blir därför hur hon menar att en emancipatorisk (och därmed sann?) eskatologi, kan skiljas från en patriarkal. Jones skyndar i sin konstruktiva ansats förbi sådana komplikationer. Hon vinner annat på vägen, men diskussionen återstår likväl att föra, av Jones likaväl som av andra teologer som vill utveckla befriande teologier för vår tid.

Ninna Edgardh Beckmann

Raymond Plant: *Politics, Theology and History*. xv + 380 sid. Cambridge University Press, Cambridge: 2001.

Vilka, om några, är de sociala och politiska konsekvenserna av kristen livsåskådning (*belief*)? För vilka delar, om några, av det moderna samhället får kristen livsåskådning konsekvenser? Vilken roll, om någon, bör kristen livsåskådning spela i ett modernt liberalt samhälle?

Raymond Plants senaste bok är indelad i tre delar som ägnas åt att bearbeta de tre frågorna ovan. Ett underliggande tema är frågan om vilka moraliska fundament, om några, som de liberala samhällena i väst vilar på och vilken roll kristen livsåskådning kan ha för dessa. Frågan om universalitet och partikularitet i etiken är alltså en huvudfråga i boken. Plant brottas med problematiken i spänningsförhållandet mellan storheterna teologi och politik, som haft så stor betydelse för varandra i västerlandets historia, och frågar hur dessa kan förstås och göras komplementära också i dag.

I den första delen avhandlas frågan om möjligheten att, sammanhållet och stabilt, relatera kristen livsåskådning till problem som rör det sociala, politiska och ekonomiska livets organisation. Först går frågan till profeterna och profetismen. Ska profeterna förstås så att de enbart talar för en bestämd publik i ett bestämt sammanhang eller från en position bortom tid och rum? Plant visar att frågan är svårlöst, men påtalar att profetismen utgör en viktig länk mellan universalitet och partikularitet (kap. 2). Frågan ställs sedan till Augustinus, Calvin och Hegel. Gemensamt för dessa är, enligt Plant, att de på olika sätt försökt hantera relationen mellan politik och teologi utifrån en syn på historien som rationell. Plant menar dock att idéerna knappast är oberoende av en vald absolut utgångspunkt eller gudsuppfattning och en bestämd rationalitet som aldrig är oomtvistad (kap. 3). I nära

anslutning ställs frågan till några, främst Wolfhart Pannenberg, som menar att kristen livsåskådning måste hålla fast vid det universella i samtalet om Gud, samtidigt som Hegels anspråk på att tala från historiens slut avvisas. Även denna position problematiseras dock av Plant utifrån dess antagande om en yttersta grund (kap. 4). Plant ställer sedan frågan till de narrativa teologer, såsom Stanley Hauerwas och George Lindbeck, som givit upp frågan om det universella och menar att teologin bara kan och bör verka inom ramen för en bestämd kommunitet. Plant slår fast att denna kritik slår hårt mot försöket att formulera ett moraliskt fundament för det moderna samhället, liksom den starkt problematiserar alla försök att utsträcka den kristna livsåskådningen utanför den egna kyrkan (kap. 5). Det sista område som avsågs av Raymond Plant är traditionen kring naturlig lag och naturlig ordning. Om denna kunde vara en grund för politisk teologi skulle det finnas en nära koppling mellan det universella och partikulära, mellan teologi och politik. Problemet med naturlig lag är dock att den förutsätter en yttersta garant som kan anses giltig av alla, kristna såväl som icke-kristna, vilket är mycket omstritt. Inom ramen för en kristen kommunitet är teorin om naturlig lag användbar, men bristfällig om den har universella anspråk, enligt Plant (kap. 6).

I bokens andra del relateras några av svaren i del ett till några centrala problem i det moderna samhället. Konkreta ställningstaganden är det inte tal om. Den som söker efter ett svar på frågan om vårdnadsbidrag ska inte vända sig till Plant. Däremot diskuterar han marknadsekonomins förment neutrala status och öppnar upp för kritik av de i vissa stycken normativa marknadsmekanismerna (kap. 7). Vidare visar han på hur de som argumenterar för att samhället inte ska ingripa för att skapa rättvisa också bygger upp sina argument utifrån bestämda uppfattningar om vad det goda livet och samhället är. Detta öppnar upp för diskussion mellan olika normativa livsåskådningar, där kristen livsåskådning också kan spela en roll (kap. 8). Han diskuterar på samma sätt mänskliga rättigheter, mänsklig värdighet och ansvarets räckvidd. Plant visar att de grundläggande moraliska värden som vårt moderna samhälle utgår ifrån vilar på bräcklig grund vad gäller möjligheten att förankra dem fundamentalt (kap. 9). I relation till detta diskuterar han slutligen frågan om självet eller jagets förhållande till gemenskapen och visar här ytterligare på det moderna, liberala samhällets problem att utforma ett fundament att vila på. Det liberala samhällets fokusering på individens autonomi bygger på antaganden som irte tillräckligt problematiserar individens ömsesidiga beroende av andra (kap. 10).

Inte helt överraskande blir slutsatsen av de två första delarna av boken att det är svårt, om inte omöj-